

SERIA MONOGRAFII NAUKOWYCH UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

SCRIPTA HUMANA

VOL. 16

*NA ŚCIEŻKACH
BIOGRAFII I AUTOBIOGRAFII*

REDAKCJA NAUKOWA
Anastazja Seul

Uniwersytet Zielonogórski

SERIA MONOGRAFII NAUKOWYCH
Uniwersytetu Zielonogórskiego

/

**Scripta
Humana
Vol. 16**

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Dorota Kulczycka (redaktor naczelny), Wolfgang Brylla (zastępca redaktora naczelnego), Sławomir Kufel,
Małgorzata Łuczyk, Marzanna Użdżicka, Paweł Ziemiak

RADA REDAKCYJNA SERII

Magda Mansour Hasabelnaby (Egipt), Karel Komárek (Czechy), Vyacheslav Nikolaevich Krylov (Rosja),
Leszek Libera, Jarosław Ławski, Piotr Michałowski, Małgorzata Mikołajczak,
Laura Quercioli Mincer (Włochy), Alexander Wöll (Niemcy)

W serii ukazały się:

- Interpretacje i reinterpretacje*, red. D. Kulczycka, M. Mikołajczak, Zielona Góra 2013 (t. 1)
Historia i historie, red. D. Kulczycka, R. Szyber, Zielona Góra 2014 (t. 2)
Eugeniusz Sue. Życie – twórczość – recepcja, red. D. Kulczycka, A. Narolska, Zielona Góra 2014 (t. 3)
„Obcy świat” w dyskursie europejskim, red. N. Bielniak, D. Kulczycka, Zielona Góra 2015 (t. 4)
Kryminał. Między tradycją a nowatorstwem, red. M. Ruszczynska, D. Kulczycka, W. Brylla, E. Gazdecka,
Zielona Góra 2016 (t. 5)
Literatura a film, red. D. Kulczycka, M. Hernik-Młodzianowska, Zielona Góra 2016 (t. 6)
American Literature and Intercultural Discourses, red. A. Łobodziec, I. Filipczak, Zielona Góra 2016 (t. 7)
Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II, cz. 1, red. E. Bednarczyk-Stefaniak,
A. Seul, Zielona Góra 2017 (t. 8)
Kryminał. Okna na świat, red. M. Ruszczynska, D. Kulczycka, W. Brylla, E. Gazdecka, Zielona Góra 2016 (t. 9)
Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II, cz. 2, red. D. Kulczycka, A. Seul,
Zielona Góra 2018 (t. 10)
From Essentialism to Choice: American Cultural Identities and Their Literary Representations, red. A. Ło-
bodziec, B.N. Fondo, Zielona Góra 2018 (t. 12)
Modernism Re-visited, red. U. Gołębiowska, M. Kubasiewicz, Zielona Góra 2019 (t. 14)
Liminality and Beyond: Conceptions of In-betweenness in American Culture and Literatura, red. A. Mobley,
B.N. Fondo, J. Filipczak, Zielona Góra 2020 (t. 15)

Zaproszenia do współtworzenia następnych tomów monografii znajdują się na stronie internetowej:
<http://www.ifp.uz.zgora.pl/index.php/badania-naukowe/scripta-humana/108-zaproszenia>

STARANIEM I NAKŁADEM JEDNOSTEK
Uniwersytetu Zielonogórskiego
Wydziału Humanistycznego
Instytutu Filologii Germańskiej
Instytutu Filologii Polskiej
Instytutu Neofilologii

SERIA MONOGRAFII NAUKOWYCH
Uniwersytetu Zielonogórskiego

/
**Scripta
Humana
Vol. 16**

Zielona Góra 2021

***Na ścieżkach biografii
i autobiografii***

Redakcja naukowa
Anastazja Seul

RADA WYDAWNICZA
Andrzej Pieczyński (*przewodniczący*), Andrzej Bisztyga, Bogumiła Burda,
Eugene Feldshtein, Beata Gabryś, Magdalena Gibas-Dorna,
Jacek Korentz, Tatiana Rongjińska, Franciszek Runiec (*sekretarz*)

RECENZJE
Alicja Mazan-Mazurkiewicz
Ewa Krawiecka

PROJEKT TYPOGRAFICZNY
Anna Strzyżewska

REDAKCJA
Weronika Girys-Czagowiec

KOREKTA
Kinga Dolczewska

SKŁAD
Arkadiusz Sroka

PROJEKT OKŁADKI
Grzegorz Kalisiak, Anna Strzyżewska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2021

ISBN 978-83-7842-453-6
ISSN 2657-5906

OFICyna WYDAWNICZA UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO
65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel./faks (68) 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, e-mail: sekretariat@ow.uz.zgora.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Luiza Rzymowska Wyznania św. Augustyna w refleksji fenomenologicznej w XXI wieku.....	13
Monika Kulesza Mistyczka i gospodyni. Niecodzienna biografia Marceliny Darowskiej.....	33
Anastazja Seul Autobiografia według alfabetu. Refleksja o <i>Dwugłosie z życia wziętym</i> Bożeny Chrzęstowskiej i Joanny Ciechanowskiej-Barnuś.....	51
Dorota Heck Radiacja autobiografizmu w twórczości Zofii Kossak.....	65
Elżbieta Gazdecka Najdłuższa polska autobiografia – fenomen twórczości Joanny Chmielewskiej....	77
Emanuela Bednarczyk-Stefaniak, Anastazja Seul <i>Krąg biblijny</i> Romana Brandstaettera jako autobiografia duchowa.....	85
Katarzyna Buganik Obozowa autobiografia Bogdana Bartnikowskiego. Świadectwo chłopca, który przeżył Auschwitz.....	117
Michał Banaszak Przekłady liryki Johna Donne’a na język polski w kontekście biograficznym....	131
Ewa Tichoniuk-Wawrowicz Elementy autobiograficzne w zbiorze wywiadów <i>Gli antipatici</i> Oriany Fallaci....	149
Noty o autorach	169

WSTĘP

Autobiografistyka i biografistyka cieszą się wzrastającym zainteresowaniem badaczy oraz czytelników. Ze względu na bogactwo i różnorodność tematyki stanowią one niewyczerpane źródło refleksji. Teksty autobiograficzne traktowane jako literatura dokumentu osobistego są bardzo zróżnicowane genologicznie: dziennik, dziennik filozoficzny, pamiętnik, list, wspomnienia z podróży, autobiografia duchowa. Znamy też blogi internetowe cieszące się wzrastającą popularnością, które także świadczą o swoistej „inwazji autobiografizmu”¹. W tej różnorodności form wypowiedzi Małgorzata Czermińska znajduje to, co w nich wspólne, gdy stwierdza: „Łączność między poszczególnymi tekstami autobiograficznymi, nieosiągalną na płaszczyźnie gatunkowej, odnajdujemy w wielogłosie tradycji, w przestrzeniach międzytekstowych odbić i nawiązań, w ponawianiu aktu lektury”².

Także w tekstach biograficznych, które również są wewnątrznie zróżnicowane, można znaleźć to, co je łączy. Anna Legeżyńska, podejmując tę tematykę, podkreśla osobiste zaangażowanie autora przedstawiającego życie wybranej postaci: „Dla biografa początkiem drogi umożliwiającej takie spotkanie [spotkanie z osobą, której biografię przedstawia] jest **fascynacja** [podkr. w cytowanym tekście – A.S.] osobowością pisarza. Wyobraźnia, empatia i fascynacja tworzą hermeneutyczną ramę modalną tekstu biograficznego, którego celem – oprócz zysku pragmatycznego – jest utrwalenie wyjątkowości czyjegoś losu”³.

Można także znaleźć wspólne cechy autobiografii i biografii – a podstawową jest ludzki los widziany w rozmaitych kontekstach. Niezależnie od tego, kogo przedstawia napisana biografia czy autobiografia, powstały tekst może być potraktowany jako

1 B. Lubas-Bartoszyńska, *Między autobiografią a literaturą*, Warszawa 1993, s. 9. Interesujące jest także opracowanie, w którym autor (J.V. Gunn) cytuje Jamesa Olneya, przekonującego czytelników, iż współczesne zainteresowanie autobiografizmem jest związane z przesunięciem uwagi z *bios* na *autos*, z życia na tożsamość. J.V. Gunn, *Sytuacja autobiograficzna*, przeł. J. Węgorodzka, [w:] *Autobiografia*, red. M. Czermińska, Gdańsk 2009, s. 145 [cały art. 145-168]; zob. też. D.K. Sikorski, „Ja” żydowskie i „ja” ludzkie. Kilka słów o dylematach w budowaniu tożsamości polskich Żydów okresu międzywojennego, [w:] *Autobiografizm i okolice. Prace ofiarowane Profesor Małgorzacie Czermińskiej*, red. T. Sucharski, B. Żyńis, Słupsk 2011, s. 73.

2 M. Czermińska, *Autobiografia duchowa w dwudziestowiecznej literaturze polskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 1986, t. XXXIV, z. 1, s. 43.

3 A. Legeżyńska, *Wystarczy mocno i wytrwale zastanawiać się nad jednym życiem. Biografistyka jako hermeneutyczne wyzwanie*, „Teksty Drugie” 2019, nr 1, s. 27 (art. na s. 12-27).

wyzwanie, o którym pisała Czermińska, odnosząc się do autobiografii⁴. Jest to wyzwanie skierowane do czytelnika w oczekiwaniu na jego odpowiedź.

Starożytna mądrość zawarta w sentencji *historia magistra vitae est* dotyczy z pewnością także historii życia każdego człowieka, tej zapisanej w autobiografii, a także tej, która została przedstawiona przez innego autora. Cytowana już badaczka stwierdza: „Zarówno autobiografia, jak literacka opowieść o sobowtórze są dwiema odpowiedziami na to samo fundamentalne pytanie: kim jestem?”⁵. Słowa te można w pewien sposób – jak sądzę – odnieść także do biografii: biograf, przedstawiając swego bohatera, szuka odpowiedzi na podobne pytanie: „kim on jest?” i proponuje czytelnikom taką interpretację zdarzeń z jego życia, która odsłania tożsamość bohatera biografii. Poszukiwania te przybrały szczególną postać w odniesieniu do twórców literatury: doprowadziły do tego, że ich biografie były traktowane jako „jednostki procesu historycznoliterackiego”⁶ i zajmowały znaczące miejsce w dawniejszych badaniach literaturoznawczych⁷.

Czermińska również zauważa: „Pisanie autobiografii jest kreowaniem drugiego siebie, identycznego, a zarazem nieuchronnie innego”⁸: to autor rozstrzyga, co odsłania przed innymi, a co starannie ukrywa, jakich dokonuje konfabulacji, a co przedstawia zgodnie ze stanem obiektywnym, respektując klasyczną definicję prawdy⁹. To spostrzeżenie można odnieść także – jak sądzę – do pisania biografii. Nawet jeśli biograf podejmuje wielki trud rzemieślnika, bardzo skrupulatnie zbiera wszelkie dane o przedstawianej postaci, to jednak zawsze to, co napisze, nosi piętno jego subiektywizmu. Autor biografii wpływa na ostateczny wizerunek bohatera zaprezentowany czytelnikom, gdyż podejmuje ważne decyzje także tego typu: „w którym momencie urwać cytat, co schować za nawiasem z trzema kropkami, jaki kontekst dopowiedzieć, jak rozstawić akcenty, co jednak, mimo wszystko, pominąć”¹⁰.

Wzrastającą popularność biografii i autobiografii można potraktować jako przejaw swoistego trendu „kultury sławy”¹¹ widocznego także we wzroście zainteresowania życiem celebrytów, gdyż to właśnie sława ukryta jest źródłosłowie tego wyrazu, na co

4 *Ibidem*.

5 M. Czermińska, *Autobiografia i powieść, czyli pisarz i jego postacie*, Gdańsk 1987, s. 61.

6 J. Sławiński, *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, [w:] *Biografia – geografia – kultura literacka*, red. J. Ziomek, J. Sławiński, [seria: *Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*, t. XL], Wrocław 1975, s. 9-24.

7 Z. Matracki, *Biografistyka literacka Kleinera*, [w:] *Biografia – geografia – kultura literacka*, red. J. Ziomek, J. Sławiński, [seria: *Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*, t. XL], Wrocław 1975, s. 139-169.

8 M. Czermińska, *Autobiografia i powieść...*, s. 61.

9 Na temat prawdy w autobiografii w kontekście koncepcji Lejeune’a i Ricoeura zob. Z. Mitosek, *Hermeneuta i autobiografia* „Teksty Drugie” 2002, nr 3, s. 139.

10 A. Franaszek, *Postrscriptum*, [w:] *Herbert. Biografia*, t. 2, *Pan Cogito*, Kraków 2018, s. 381.

11 D. Antonik, *Przemysł autobiografii. Ghostwriting, kultura sławy i utowarowienie tożsamości*, „Teksty Drugie” 2019, nr 1, s. 80-105.

wskazują język łaciński i francuski¹². Warto jednak zwrócić uwagę na to, jakie wartości promują („rozślawiają”) biografści i autobiografści w swoich książkach. Można je odkryć w literaturze ukazującej historię życia (lub jej wybrane fragmenty) przedstawicieli różnych grup ludzi, różnych zaangażowań, pasji i profesji. Aksjologiczne nacechowanie widoczne jest zarówno wtedy, gdy autorzy biografii i autobiografii przyjmują postawę ekstrawertywną, prezentując ludzkie losy widziane przez pryzmat rzeczywistości zewnętrznej, jak i wtedy, gdy przyjmują postawę introwertywną, koncentrując swą uwagę na wewnętrznych odczuciach i przeżyciach – własnych bądź cudzych. Bezsprzecznym faktem jest jednak i to, że pewne elementy własnej historii życia przebliskują niejako także przez innego typu teksty, np. poetyckie, prozatorskie, publicystyczne, które nie były pisane jako biografia lub autobiografia. Także tam zapisane są odwołania do osobistych doświadczeń i przeżyć, które reprezentują określoną aksjologię.

Autorzy artykułów opublikowanych w niniejszym tomie przyjęli różne perspektywy badawcze, skupiając swą uwagę na tekstach, w których obecność żywiołu (auto)biograficznego jest bardziej lub mniej widoczna. Bohaterami ich opracowań są zarówno postaci z dawnej przeszłości (św. Augustyn z Hippony), jak i współcześni twórcy – głównie polscy, chociaż również tu znalazło się miejsce dla włoskiej publicystki (Oriany Fallaci) i angielskiego poety (Johna Donne’a). Wśród prezentowanych postaci są osoby podejmujące różne zaangażowania społeczne (św. Marcelina Darowska), w tym działalność naukową i naukowo-dydaktyczną (Bożena Chrzęstowska, Joanna Ciechanowska-Barnuś), a przede wszystkim pisarską (Bogdan Bartnikowski, Roman Brandstaetter, Joanna Chmielewska, Zofia Kossak).

Tom otwierają dwa artykuły dotyczące świętych. Luiza Rzymowska ukazuje *Wyznania* św. Augustyna w kontekście współczesnej refleksji fenomenologicznej, przedstawia ich wielowiekowy wpływ na kulturę europejską, zwraca uwagę na żywotność dzieła biskupa z Hippony, jego wartość filozoficzno-teologiczną, a także retoryczne mistrzostwo autora. Praca Rzymowskiej bez wątpienia zainteresuje wszystkich, którym bliskie jest personalistyczne postrzeganie rzeczywistości.

Monika Kulesza w swoim opracowaniu *Mistyczka i gospodyni. Niecodzienna biografia Marceliny Darowskiej* przybliży dwa oblicza Darowskiej jako niepokalańskiej przełożonej, scalającej w sobie absolutny pragmatyzm i praktyczność gospodyni z wyżynami doznań mistycznych. Autorka z narracyjną pasją i solidnie dokumentując poszczególne etapy biografii Darowskiej, ukazuje Matkę Marcelinę jako nowoczesną i świadomą patriotkę, która swą troskę o dobro narodu wyraża zaangażowaniem we wszechstronną

12 Wyraz *celebritas* w języku łacińskim ma kilka znaczeń; jedno z nich to sława, rozgłos. Zob. *Mały słownik łacińsko-polski*, red. nauk. Józef Korpanty, Warszawa 2001, s. 109; podobne znaczenie w języku francuskim ma wyraz *célébrité*: sława, rozgłos, a także osoba znakomita, sławna. Zob. K. Kupisz, B. Kielski, *Podręczny słownik francusko-polski polsko-francuski*, Warszawa 1968, s. 112.

edukację i wspieranie rozwoju młodych kobiet. Portret Darowskiej zostaje dopełniony poprzez omówienie kontemplacyjnego wymiaru jej biografii, owocującego stworzeniem polskiego języka mistycznego, co Jacek Woroniecki ujął w słowa: „Pierwszy raz język polski został użyty do oddania tajemniczej mowy Boga do człowieka”¹³.

Kolejny artykuł również dotyczy kobiet – ich zaangażowania społecznego i wychowawczego, a ponadto – naukowego. Anastazja Seul podejmuje refleksję nad autobiografią pisaną przez matkę i córkę – Bożenę Chrzastowską i Joannę Ciechanowską-Barnuś. Ich *Dwugłos z życia wzięty* zawiera materiał autobiograficzny zgrupowany według rozmaitych haseł ułożonych w porządku alfabetycznym. Hasła wskazują na rozległą panoramę wspomnień, chronologię wydarzeń, znaczenie wspólnoty rodzinnej, przyjacielskiej, religijnej i narodowej. Ta autobiografia jest zakorzeniona w polskiej kulturze dawnej i współczesnej oraz świadczy o poczuciu humoru autorek i o wielkiej ich wrażliwości na wartości humanistyczne.

Świat wartości humanistycznych oraz chrześcijańskich obecny jest także w kolejnym artykule *Radiacja autobiografizmu w twórczości Zofii Kossak*. Jego autorka Dorota Heck posługuje się terminem „radiacja”, traktując go analogicznie do terminu „promienianie”, używanego przez Karola Wojtyłę. W ten sposób pragnie wskazać na pozytywne i stałe oddziaływanie (auto)biografii na postawy moralne i kulturę pokoleń. Rysem, który odróżnia jej pisma autobiograficzne od nowoczesnych narracji tożsamościowych, jest rozszerzenie autobiografii o historię rodziny. Z analiz Doroty Heck wynika ponadto, że także powieści Kossak-Szczuckiej zawierają motywy lub sceny zbieżne z doświadczeniami życiowymi samej autorki.

Podobna zbieżność widoczna jest w artykule Elżbiety Gazdeckiej pt. *Najdłuższa polska autobiografia – fenomen twórczości Joanny Chmielewskiej*. Autorka przedstawia fenomen twórczości Chmielewskiej, która stosuje „autobiografizm wyrafinowany”. Rozwija się on „między prawdą a zmyśleniem” (Balcerzan), a pisarka odkrywa po latach, które elementy świata przedstawionego w jej kryminałach zostały wprost zaczerpnięte z realnego świata. Elżbieta Gazdecka, ukazując „najdłuższą polską autobiografię”, przekonuje, że literatura nazywana popularną może mieć pozytywny wpływ na rzeczywistość, może być wolna od prymitywnej, często upolitycznionej manipulacji.

Biografią innego twórcy zajęły się dwie autorki: Emanuela Bednarczyk-Stefaniak i Anastazja Seul. Przedmiotem ich analiz był *Krąg biblijny* Romana Brandstaettera. Literaturoznawczynie, powołując się na klasyfikację Małgorzaty Czerwińskiej, uzasadniają, iż *Krąg biblijny* jest specyficzną autobiografią duchową, gdyż wyrasta on z tradycji judaizmu i łączy tradycje protestancką oraz katolicką. Autorki zwróciły uwagę na dwa

13 J. Woroniecki, *Przedmowa do niewydanego drukiem życiorysu Matki Marceliny Darowskiej* (pióra S. Gertrudy Skórzewskiej), napisana 7 marca 1918 r., AGSN, sygn. F VII 5, s. 6.

aspekty odsłaniające świat wewnątrz Romana Brandstaettera: treści intelektualne i doznania duchowe. Te pierwsze związane są z bogactwem lektur, które zostały przedstawione w niniejszym artykule; drugie zaś to osobiste przeżycie spotkania z Bogiem za pośrednictwem dzieła sztuki, jakim była reprodukcja rzeźby z XVII wieku Innocenza da Palermo z kościoła San Damiano w Asyżu. To duchowe przeżycie zostało ukazane przez autorki artykułu w kontekście mistyki żydowskiej i chrześcijańskiej.

Odmienny materiał biograficzny przedstawia Katarzyna Buganik, pisząc o książce *Dzieciństwo w pasiakach* Bogdana Bartnikowskiego. Autor przedstawił w niej swoje doświadczenie z Auschwitz, w którym jako dziecko spędził kilka miesięcy. Po wielu latach, powracając pamięcią do bolesnej traumy, dokonał swoistego rozliczenia z przeszłością na kartach swej biografii. Katarzyna Buganik, idąc za myślą autora, mniej uwagi poświęciła przeżyciom duchowym, a więcej faktografii. Zwróciła także uwagę na cele, jakie założył sobie Bartnikowski, przedstawiając wybrane sytuacje z życia w obozie zagłady: świadectwo, edukacja i pełna szacunku pamięć o byłych więźniach.

Autorzy dwóch ostatnich artykułów wydobywają pewne elementy biografii z tekstów, które z założenia nie są biograficzne. Michał Banaszak dokonuje analizy wybranych wierszy Johna Donne'a, które zostały przełożone z języka angielskiego przez kilku tłumaczy, zaś Ewa Tichoniuk-Wawrowicz interpretuje zbiór 18 wywiadów Oriany Fallaci, które sama tłumaczy z języka włoskiego.

Michał Banaszak, zestawiając przekłady kilku utworów Donne'a z tekstem oryginalnym, rzuca światło na te zdarzenia z życia poety, których ślady dostrzegł w jego utworach. Autor artykułu z bogatej spuścizny literackiej wydobywa utwory, w których odnajduje trzy konteksty biograficzne. W tekstach tego przedstawiciela poetów metafizycznych XVII wieku wskazuje ślady konwersji na anglikanizm, echa wypraw wojennych i śmierci żony. Poetycki zapis tych zdarzeń został poddany wnikliwej analizie, co pozwoliło dostrzec mistrzostwo słowa artystycznego Donne'a, a także owoce prac translatorskich.

Ostatni artykuł zatytułowany przez Ewę Tichoniuk-Wawrowicz *Elementy autobiograficzne w zbiorze wywiadów „Gli antipatici” Oriany Fallaci* ukazuje włoską dziennikarkę, która przeprowadzając wywiady ze swymi rozmówcami, odsłania ich przeżycia, sposób postrzegania świata, a jednocześnie odsłania samą siebie. W ten sposób autorka, prezentując 18 portretów mniej i bardziej znanych postaci, przedstawia swój portret. Jej narracja autobiograficzna jest przesycona osobistymi odczuciami, wrażeniami, bogatą emocjonalnością, subiektywizmem ocen. Ewa Tichoniuk-Wawrowicz skupia się na relekturze tekstów Fallaci jako postaci godnej zainteresowania i zasługującej na to, by poświęcić jej swą uwagę.

Różne formy uprawiania (auto)biografistyki i biografistyki – od jawnie deklarowanego zapisu zdarzeń/przeżyć do zapisów ukrytych czy to w poezji, czy prozie – budzić mogą wiele rozmaitych refleksji i pytań, dotyczących wielu dziedzin, np. filozofii, teologii, historii, socjologii, psychologii, a także pytań egzystencjalnych. Czytelnikom zainteresowanym sposobem prezentacji wybranych postaci w naszym tomie „Scripta Humana” życzę prawdziwie inspirującej lektury.

Anastazja Seul